

Date: 13th June-2025

QADIMGI MISR SIVILIZATSIYASINING DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMI

Alimova Gulshanoy Teshaboyevna
To'xtaboyev Nuriddin Nuraliyevich

Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tuman 2-son politexnikumi
tarix fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi Misr sivilizatsiyasining davlat boshqaruvi tizimi, uning asosiy tarkibiy tuzilmalari, hokimiyatning iyerarxik shakllari, fir'avn hokimiyatining diniy va siyosiy mazmuni tahlil etiladi. Maqolada fir'avnlar hokimiyati oliy kuch sifatida baholanib, ularning ilohiylashtirilgan mavqei orqali mamlakat boshqaruvining markazlashganligi yoritiladi. Shuningdek, dovtirlar (yozuvchilar), vezirlar, no'marxlar (viloyat hokimlari) va boshqa ma'muriy mansabdorlarning vazifalari misolida qadimgi Misrning murakkab davlat byurokratiyasi ochib beriladi. Tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar hamda zamonaviy tadqiqotlar asosida Misr davlat tizimining uzoq muddatli barqarorlikka erishgan omillari izohlanadi. Mazkur maqola qadimgi sivilizatsiyalardagi boshqaruv tizimlarini o'rganishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Qadimgi Misr, fir'avn hokimiyati, davlat boshqaruvi, dovtirlar, vezirlar, no'marxlar, diniy-siyosiy tizim, davlat iyerarxiyasi, sivilizatsiya, tarixiy boshqaruv modeli.

Insoniyat sivilizatsiyasining ilk taraqqiyot bosqichlaridan biri — qadimgi Misr jamiyati — o'zining yuksak madaniyati, ijtimoiy tuzilmasi va rivojlangan boshqaruv tizimi bilan tarix sahnasida chuqur iz qoldirgan. Miloddan avvalgi to'rtinchi mingyillikdan boshlab Nil daryosi vodiysida shakllangan bu yirik sivilizatsiya nafaqat arxitektura, san'at, yozuv va matematika sohalarida yutuqlarga erishgan, balki murakkab va markazlashgan davlat boshqaruvi tizimini ham vujudga keltirgan. Misr tarixchilari ushbu tuzumni qadimgi dunyo tarixidagi eng mukammal siyosiy boshqaruv modellaridan biri deb hisoblaydilar.

Qadimgi Misrda davlat hokimiyati diniy mafkura bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Fir'avn nafaqat siyosiy, balki diniy rahbar sifatida ham e'tirof etilgan. Uning hokimiyati xudolar irodasining namoyoni sifatida ko'rilgan, bu esa fir'avn hokimiyatining qonuniyligini ta'minlab, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlagan. Aynan shunday boshqaruv shakli, ya'ni diniy asoslangan mutlaq monarxiya, qadimgi Misrda siyosiy tizimning ustuvor modeliga aylangan.

Davlat boshqaruvi tizimi qat'iy iyerarxiyaga asoslangan bo'lib, fir'avndan boshlab vazir, nomarxlar, yozuvchilar (dovtirlar), sudyalari kabi rasmiy lavozimlar orqali ijtimoiy nazorat va tartib saqlab kelingan. Ushbu tizim nafaqat markaziy hokimiyatni mustahkamlashga, balki viloyatlar va mahalliy birliklarda ham samarali boshqaruvni amalga oshirishga xizmat qilgan. Ayniqsa, dovtirlarning byurokratik faoliyati soliqlar, yer egaligi, aholi ro'yxati va iqtisodiy faoliyatlar ustidan muntazam nazorat olib borish imkonini bergan.

Fir'avn hokimiyatining siyosiy va diniy mohiyati. Qadimgi Misr boshqaruv tizimining asosi — fir'avn hokimiyati bo'lib, u davlatning markaziy figurasiga aylangan.

Date: 13th June-2025

Fir'avn qadimda "yuqorining vakili", ya'ni osmon tangrilarining yerdagi elchisi deb e'tirof etilgan. U shunchaki hukmdor emas, balki xudo deb tan olingan shaxs bo'lgan. Tarixiy manbalarda fir'avn "Ra o'g'li", "Xudo Tohtning do'sti", "Horusning ko'rinishi" sifatida tilga olinadi (Bard, 2015). Bu esa uning hokimiyatini muqaddaslashtirib, unga bo'ysunishni diniy burchga aylantirgan.

Fir'avn mamlakat qonun chiqaruvchisi, oliy sudya, harbiy qo'mondon va oliy ruhoniylar sifatida har bir davlat faoliyatiga bevosita rahbarlik qilgan. Har yili fir'avn tomonidan "Maat" tamoyiliga sodiqlik qasamyodi yangilangan — bu qadimgi Misr mafkurasida adolat, muvozanat va haqiqatning timsoli hisoblangan.

Ma'muriy boshqaruvning iyerarxik tuzilmasi. Fir'avn o'z hokimiyatini keng hududlarda samarali yuritish uchun kuchli **ma'muriy apparatni** shakllantirgan. Bu tizim qator darajalardan iborat bo'lib, har bir daraja yuqoridagisiga to'liq bo'ysungan. Eng muhim mansabdor shaxs — **vazir (chaty)** bo'lib, u fir'avn nomidan davlatni boshqargan.

Vazirning asosiy vakolatlari quyidagilar bo'lgan:

- davlat omborlari, hosil yig'imi va oziq-ovqat taqsimotini boshqarish;
- sud jarayonlarini nazorat qilish va adolatni ta'minlash;
- mamlakatdagi sug'orish tizimlarini muvofiqlashtirish;
- davlat qurilishlariga mas'ul bo'lish;
- yozuvchilar va kadrlar faoliyatini tartibga solish.

Bundan tashqari, Misr ikki katta mintaqaga — Yuqori (janubiy) va Quyi (shimoliy) Misrga bo'lingan. Ayrim davrlarda bu hududlar uchun alohida vazirlar tayinlangan bo'lib, ular markaziy hokimiyatga hisobot berib turgan (Wilkinson, 2010).

Nomarxlar va hududiy boshqaruv tizimi. Qadimgi Misr ma'muriy jihatdan "**nom**" deb ataluvchi viloyatlarga bo'lingan. Har bir nomni **nomarx** — ya'ni viloyat boshlig'i boshqargan. Dastlab nomarxlar fir'avn tomonidan tayinlangan bo'lsa-da, keyinchalik bu lavozimlar nasldan-naslga o'tadigan xususiyat kasb etgan. Aynan shuning uchun O'rta Qirollik davriga kelib, nomarxlar markaziy hokimiyatdan mustaqil qarorlar qabul qiladigan darajaga yetgan va ba'zan siyosiy muvozanatni buzgan.

Nomarxlarning asosiy vazifalari:

- ✓ hududiy soliqlarni yig'ish;
- ✓ mahalliy harbiy kuchlarni nazorat qilish;
- ✓ suv taqsimoti va sug'orish tizimlarini boshqarish;
- ✓ viloyatdagi diniy marosimlarni tashkil etish;
- ✓ viloyatda sotsial tartibni saqlash.

Ushbu hududiy boshqaruv tizimi markazlashtirilgan boshqaruvni keng hududlarda muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini bergan.

Byurokratiya va yozuvchilar (dovtirlar) sinfi. Qadimgi Misrda **dovtirlar (yozuvchilar)** sinfi davlat boshqaruvining asosi bo'lgan. Ular davlat ishlarining yurituvchilari, hisobotchilari, arxivchilari sifatida faoliyat yuritgan. Misr jamiyatida dovtirlik eng nufuzli martabalardan biri hisoblangan. Ular moliya, qishloq xo'jaligi, sud ishlari, qurilishlar va hatto harbiy yurishlar hisobotini yuritgan.

Date: 13th June-2025

Yozuvchilar aniq hisob-kitob yurita olgan, geometriya va ierarxik yozuv tizimiga (gieroglif va demotik yozuvlarga) ega bo'lgan. Aynan ularning samarali ishlari tufayli qadimgi Misrda markazlashgan nazoratni saqlash mumkin bo'lgan.

Dovtirlar ishlari quyidagilarga bo'lingan:

- ❖ yer maydonlarini ro'yxatga olish;
- ❖ aholi sonini hisoblash;
- ❖ davlat omborlari uchun zaxiralar hisobini yuritish;
- ❖ soliqlarni qayd etish;
- ❖ fir'avn farmonlarini yozma ravishda tarqatish.

Sud-huquq tizimi. Qadimgi Misrda sud hokimiyati ham markazlashgan bo'lib, fir'avn eng oliy sudya hisoblangan. Barcha yuridik ishlar "Maat" — adolat va haqiqat tamoyillariga asoslangan. Fir'avn mas'ul bo'lmagan hollarda sudlarni **vazir** yoki mahalliy sudyalari yuritgan. Misrda sud tizimi yozma dalillar asosida yuritilgan bo'lib, sud qarorlari dovtirlar tomonidan hujjatlashtirilgan. Qiziqarli jihati shundaki, qadimgi Misrda "halollik sudlari" mavjud bo'lgan bo'lib, bu sudlar o'ziga xos axloqiy-ijtimoiy kodekslar asosida ish yuritgan. Jazo choralari ogohlantirishdan tortib, mol-mulkni musodara qilish, surgun va hatto o'lim jazosi bilan yakunlangan.

Harbiy tizim va tashqi siyosat. Qadimgi Misrda harbiy tizim ham davlat boshqaruvi tizimining muhim qismi hisoblangan. Fir'avn mamlakat armiyasining oliy qo'mondoni edi. Harbiy kuchlar davlatni tashqi xavflardan himoya qilish, ichki isyonlarni bostirish va yangi yerlarni bosib olishda ishtirok etgan. Asosan professional askarlar, yollanma jangchilar va zaxira kuchlardan iborat bo'lgan. Yozuvchilar harbiy yurishlar davomida ham statistik va hisobot ishlari bilan shug'ullangan.

Qadimgi Misr davlat boshqaruvi tizimi o'z davri uchun yuksak darajada markazlashgan, puxta iyerarxik tuzilishga ega va murakkab institutlarga asoslangan tizim bo'lgan. Fir'avn hokimiyatining diniy va siyosiy birlikda mujassam etilishi davlat barqarorligining tayanch omili sifatida xizmat qilgan. Fir'avn – xudo sifatida tan olingan shoh – nafaqat mamlakat qonun chiqaruvchisi va harbiy qo'mondoni, balki ruhiy-ma'naviy yetakchi sifatida ham ijtimoiy tartib va birdamlikni ta'minlashda muhim rol o'ynagan.

Davlat boshqaruvi qatlamlarining aniq ajratilishi, vazirlar, nomarxlar, dovtirlar kabi mansabdor shaxslarning tizimli faoliyati tufayli markaziy hokimiyat mamlakatning eng chekka hududlarigacha o'z nazoratini o'tkaza olgan. Ayniqsa, dovtirlar sinfining ilmiy-siyosiy kuchga aylanishi, hujjatlarni yuritish va byurokratik nazoratni amalga oshirishda davlatning uzluksiz ishlashini ta'minlagan.

Qadimgi Misr boshqaruv tizimi — bu nafaqat tarixiy tajriba, balki insoniyatning ilk siyosiy tafakkur bosqichlaridan biri sifatida e'tiborga loyiqdir. Bu tizimning uzoq asrlar davomida saqlanib qolganligi uning samaradorligi va amaliy jihatdan puxtaligidan dalolat beradi. Zamonaviy tarixshunoslik uchun qadimgi Misr tajribasi davlat boshqaruvida diniy mafkura, ijtimoiy tartib va ma'muriy nazorat uyg'unligining tarixiy namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Date: 13th June-2025

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bard, K. A. *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*. Wiley-Blackwell, Oxford, 2015. 416 bet.
2. Wilkinson, T. A. H. *The Rise and Fall of Ancient Egypt*. Random House, New York, 2010. 656 bet.
3. Shaw, I. (tahrirchi). *The Oxford History of Ancient Egypt*. Oxford University Press, Oxford, 2000. 525 bet.
4. Kemp, B. J. *Ancient Egypt: Anatomy of a Civilization*. Routledge, London, 2006. 448 bet.
5. Assmann, J. *The Mind of Egypt: History and Meaning in the Time of the Pharaohs*. Harvard University Press, Cambridge, 2002. 528 bet.
6. Grimal, N. *A History of Ancient Egypt*. Blackwell Publishers, Oxford, 1992. 512 bet.
7. Dodson, A., Hilton, D. *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*. Thames & Hudson, London, 2004. 240 bet.
8. Breasted, J. H. *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*. University of Chicago Press, Chicago, 1906.
9. Bojang, A. *Ancient Civilizations: A Comprehensive Overview of Egypt, Rome, Greece and China*. CreateSpace Publishing, 2016. 188 bet.

